

ПЕРЕКЛАДИ

КНИГА ПРО ПРИЧИНИ¹

Розділи VII–XV

LIBER DE CAUSIS

Capitula VII-XV

© Р. Паранько, переклад, 2017

¹ Текст перекладено з латини Ростиславом Параньком за виданням Patin, A. (Ed.). (1966). *Le Liber de causis. Édition établie a l'aide de 90 manuscrits avec introduction et notes. Tijdschrift voor Filosofie*, 28, 90-203. Переклад публікується з дозволу Видавництва УКУ, яке планує найближчим часом видати повний український переклад «Liber de causis» з коментарями Андрія Баумейстера.

VII

64. Intelligentia est substantia quae non dividitur.

65. Quod est quia si non est cum magnitudine neque corpus neque movetur, tunc procul dubio non dividitur.

66. Et iterum omne divisibile non dividitur nisi aut in multitudinem aut in magnitudinem aut in motum suum.

67. Cum ergo res est secundum hanc dispositionem, est sub tempore, quoniam non recipit divisionem nisi in tempore. Et intelligentia quidem non est in tempore, immo est cum aeternitate; quapropter facta est altior et superior omni corpore et omni multitudine. Quod si inveniatur in ea multitudo, non invenitur nisi quasi res existens una. Cum ergo intelligentia sit secundum hunc modum, penitus divisionem non recipit.

68. Et significatio [quidem] illius est reditio sui super essentiam suam, scilicet quia non extenditur cum re extensa, ita ut sit una suarum extremitatum secunda ab alia.

69. Quod est quia quando vult scientiam rei corporalis [...] non extenditur cum ea, sed ipsa stat fixa secundum suam dispositionem; quoniam est forma, a qua non pertransit aliquid. Et corpora quidem non sunt ita.

70. Et significatio [...] quod intelligentia non est corpus neque dividitur eius substantia et operatio eius, est quod utraeque sunt res una. Et intelligentia quidem est multa propter bonitates quae adveniunt ei a causa prima. Et ipsa quamvis multiplicetur per hunc modum, tamen quia appropinquat uni, fit unum et non dividitur. Et intelligentia quidem non recipit divisionem quoniam est primum creatum quod creatum est a causa prima, et unitas est dignior ea quam divisio.

71. Iam ergo verificatum est quod intelligentia substantia est quae non est cum magnitudine neque corpus neque movetur per aliquem modorum motus corporei: quapropter facta est supra tempus [et cum aeternitate], sicut ostendimus.

VIII

72. Omnis intelligentia scit quod est supra se et quod est sub se: verumtamen scit quod est sub se quoniam est causa ei, et scit quod est supra se quoniam acquirit bonitates ab eo.

73. Et intelligentia quidem est substantia intellectibilis; ergo secundum modum suae substantiae scit res quas acquirit desuper et res quibus est causa.

VII

64. Ум – це субстанція, яка не ділиться.

65. А це тому, що, оскільки він не має ні величини, ні тіла й не рухається, то, без сумніву, не ділиться.

66. Знову-таки, все подільне ділиться лише завдяки множині, або величині, або своєму рухові.

67. Отож коли річ такого укладу, то вона підлягає часові, бо лише в часі приймає поділ; а от ум – не в часі, а радше разом із вічністю; тому-то він постає величнішим і вищим за всяке тіло й усяку множину. А якби й знайшлася в ньому множина, то лише як єдина річ. Отже, оскільки ум є саме таким, то він цілковито не приймає поділу.

68. І засвідченням цього є його повернення до власної сутності: він-бо не простягається разом із протяжною річчю так, щоб один його край різнився від іншого.

69. А це тому, що коли воліє знання тілесної речі, то не простягається разом із нею, а застається непорушним згідно зі своїм укладом; бо він – форма, в якій ніщо не проминає. А от тіла – не такі.

70. І засвідченням того, що ум не є тілом, ані що його субстанція та його чин не діляться, є те, що обидва є чимось одним. Та все ж ум є множиною через блага, які надходять до нього від першої причини. І хоча він у цей спосіб помножується, але через те, що наближається до єдиного, стає єдиним і не ділиться. І ум таки не приймає поділу, бо він – перше творіння, сотворене першою причиною; а єдність – достойніша за поділ.

71. Отож підтверджено, що ум – це субстанція, що не має ні величини, ні тіла й не рухається в будь-який спосіб тілесного руху, а тому постає понад часом і разом із вічністю, як ми й показали.

VIII

72. Усякий ум знає те, що понад ним, і те, що попід ним; однак те, що попід ним, знає тому, що він – його причина; а те, що понад ним, знає тому, що одержує від нього блага.

73. І ум – таки змоглядна субстанція, а отже, згідно зі способом своєї субстанції, знає речі, які одержує згори, і речі, яких він є причиною.

74. Ergo ipsa discernit quod est supra eam et quod est sub ea, et scit quod illud quod est supra se est causa ei et quod est sub ea est causatum ab ea; et cognoscit causam suam et causatum suum per modum qui est causa eius, scilicet per modum suae substantiae.

75. Et similiter omnis sciens non scit rem meliorem et rem inferiorem et deteriorem nisi secundum modum suae substantiae et sui esse, non secundum modum secundum quem res sunt.

76. Et si hoc ita est, tunc procul dubio bonitates quae descendunt super intelligentiam a causa prima, sunt in ea intellectibiles et similiter res corporeae sensibiles sunt in intelligentia intellectibiles.

77. Quod est quoniam res quae sunt in intelligentia non sunt impressiones ipsae, immo sunt causae impressionum. Et significatio illius est quod intelligentia ipsa est causa rerum quae sunt sub ea per hoc quod est intelligentia. Si ergo intelligentia est causa rerum per hoc quod est intelligentia, tunc procul dubio causae rerum in intelligentia sunt intellectibiles etiam.

78. Iam ergo manifestum est quod res supra intelligentiam et sub ea sunt per virtutem intellectibilem et similiter res corporeae cum intelligentia sunt intellectibiles, et res intellectibiles in intelligentia sunt intellectibiles, quoniam ipsa est causa causae esse earum; et quoniam ipsa non apprehendit nisi per modum suae substantiae et ipsa, quia est intelligentia, apprehendit res apprehensione intellectibili, sive intellectibiles sint res sive corporeae.

IX

79. Omnis intelligentiae fixio et essentia est per bonitatem puram quae est causa prima.

80. Et virtus [quidem] intelligentiae est vehementioris unitatis quam res secundae quae sunt post eam quoniam ipsae non accipiunt cognitionem eius. Et non est facta ita nisi quia causa est ei quod est sub ea.

81. Et significatio eius est illud cuius rememoramus: intelligentia est regens omnes res quae sunt sub ea per virtutem divinam quae est in ea et per eam retinet res, quoniam per eam est causa rerum; et ipsa retinet omnes res quae sunt sub ea et comprehendit eas.

82. Quod est quoniam omne quod est primum rebus et causa eis, est retinens illas res et regens eas et non evadit ab eo ex ipsis aliquid propter virtutem suam altam. Ergo intelligentia est princeps rerum quae sunt sub ea et retinens eas et regens eas, sicut natura regit res quae sunt sub ea per virtutem intelligentiae. Et similiter intelligentia regit naturam per virtutem divinam.

83. Et intelligentia quidem non facta est retinens res quae sunt post eam et regens eas et suspendens virtutem suam super eas, nisi quoniam ipsae non sunt virtus substantialis ei, [immo] ipsa est virtus virtutum substantialium quoniam est causa eis.

84. Et intelligentia quidem comprehendit generata et naturam et horizontem naturae scilicet animam, nam ipsa est supra naturam.

85. Quod est quia natura continet generationem et anima continet naturam et intelligentia continet animam.

86. Ergo intelligentia continet omnes res; et non est facta intelligentia ita nisi propter causam primam quae supereminet omnibus rebus, quoniam est causa intelligentiae et animae et naturae et reliquis rebus.

87. Et causa quidem prima non est intelligentia neque anima neque natura, immo est supra [intelligentiam et] animam et naturam, quoniam est creans omnes res. Verumtamen est creans intelligentiam absque medio et creans animam et naturam et reliquas res, mediante intelligentia.

74. Отож він упізнає те, що понад ним, і те, що попід ним, і знає: те, що понад ним, – його причина; а те, що попід ним, – спричинене ним. І пізнає свою причину і своє спричинене згідно зі способом, в який він і є причиною цього, – тобто згідно зі способом своєї субстанції.

75. Подібно ж і кожен обізнаний знає річ кращу і річ нижчу та гіршу не інакше, як згідно зі способом власної субстанції і власного буття, – а не згідно з тим способом, у який існують речі.

76. А коли так, то, без сумніву, і блага, що сходять на ум від першої причини, є в ньому умоглядними; подібно ж, і тілесні, чуттєві речі в умі є умоглядними.

77. А це тому, що речі, котрі є в умі, не є його відбитками, а навпаки, причинами відбитків. Засвідченням цього є те, що ум – причина речей, котрі попід ним, оскільки він – ум. Отже, якщо ум є причиною речей, оскільки він – ум, то, без сумніву, і причини речей в умі – також умоглядні.

78. Отож тепер очевидно, що речі, котрі понад умом і попід ним, є завдяки силі ума; і, подібно ж, тілесні речі з умом є умоглядними і умоглядні речі в умі є умоглядними, оскільки він – причина причини їхнього буття. А оскільки він осягає лише в спосіб своєї субстанції, то, будучи умом, осягає речі – чи то умоглядні, чи то тілесні – умоглядним осягненням.

IX

79. Усяка тривкість і сутність ума – через чисте благо, яке є перша причина.

80. І сила ума – потужнішої єдності, ніж другі речі, котрі після нього, бо вони не одержують пізнання його; і вони створені такими саме тому, що ум – причина того, що попід ним.

81. І доведенням цього є те, про що ми вже згадували. Ум править всіма речами, котрі під ним, божественною силою, яка є в ньому і якою він утримує речі, бо через неї він є причиною речей, і вона утримує всі речі, котрі попід ним, і охоплює їх.

82. Це тому, що все, що для речей перше і є їхньою причиною, утримує ці речі й править ними, і жодній з них не уникнути його завдяки його величній силі. Отже, ум є принципом речей, котрі попід ним: утримує їх і править ними. Як природа править речами, котрі попід нею, завдяки силі ума, так і ум править природою завдяки божественній силі.

83. І ум сотворений таким, що утримує речі, котрі після нього, і править ними, і нависає над ними своєю силою лише тому, що вони не є його субстанційною силою, а радше сам він є силою субстанційних сил, бо він – їхня причина.

84. І ум охоплює і породжене, і природу, і между природи – душу, бо він – понад природою.

85. Це тому, що природа утримує породження, а душа утримує природу, а ум утримує душу.

86. Отже, ум утримує всі речі. І ум сотворений таким не інакше, як через першу причину, котра перевершує всі речі, бо вона – причина ума, і душі, і природи, і решти речей.

87. І все ж перша причина – ні не ум, ні не душа, ні не природа; радше вона понад умом, і душею, і природою, бо вона – творець усіх речей. Однак ум вона творить безпосередньо, а душу, і природу, і решту речей – за посередництвом ума.

88. Et scientia quidem divina non est sicut scientia intellectibilis neque sicut scientia animalis, immo est supra scientiam intelligentiae et scientiam animae, quoniam est creans scientias.

89. Et quidem virtus divina est supra omnem virtutem intellectibilem et animalem et naturalem, quoniam est causa omni virtuti.

90. Et intelligentia est habens «yliathim» quoniam est esse et forma et similiter anima est habens «yliathim» et natura est habens «yliathim». Et causae quidem primae non est «yliathim» quoniam ipsa est esse tantum.

91. Quod si dixerit aliquis necesse est ut sit «yliathim» dicemus: «yliathim» suum est infinitum et individuum suum est bonitas pura, influens super intelligentiam omnes bonitates et super reliquas res mediante intelligentia.

X

92. Omnis intelligentia plena est formis; verumtamen ex intelligentiis sunt quae continent formas minus universales et ex eis sunt quae continent formas plus universales.

93. Quod est quoniam formae quae sunt in intelligentiis secundis inferioribus per modum particularem, sunt in intelligentiis primis per modum universalem; et formae quae sunt in intelligentiis primis per modum universalem sunt in intelligentiis secundis per modum particularem.

94. Et in primis intelligentiis est virtus magna, quoniam sunt vehementioris unitatis quam intelligentiae secundae inferiores; et in intelligentiis secundis inferioribus sunt virtutes debiles, quoniam sunt minoris unitatis et pluris multiplicatis.

95. Quod est quia intelligentiae quae sunt propincae uni, puro vero sunt minoris quantitatis et maioris virtutis, et intelligentiae quae sunt longinquoiores ab uno, puro vero sunt pluris quantitatis et debilioris virtutis.

96. Et quia intelligentiae propincae [uni] puro vero sunt minoris quantitatis et maioris virtutis, accidit inde ut formae quae procedunt ex intelligentiis primis, procedant processione universali unita [...].

97. Et nos [quidem] abbreviamus et dicimus quod formae quae adveniunt ex intelligentiis primis secundis sunt debilioris processione et vehementioris separationis.

98. Quapropter fit quod intelligentiae secundae prociunt visus suos super universalem formam, quae est in intelligentiis universalibus, et dividunt eam et separant eam, quoniam ipsae non possunt recipere illas formas secundum veritatem et certitudinem earum, nisi per modum secundum quem possunt recipere eas, [scilicet per separationem et divisionem].

99. Et similiter aliqua ex rebus non recipit quod est supra eam nisi per modum secundum quem potest recipere ipsum], non per modum secundum quem est res recepta.

XI

100. Omnis intelligentia intelligit res sempiternas quae non destruuntur neque cadunt sub tempore.

101. Quod est quoniam si intelligentia est semper quae non movetur, tunc ipsa est causa rebus sempiternis quae non destruuntur [nec permutantur] neque cadunt sub generatione et corruptione. Et intelligentia quidem non est ita, nisi quia intelligit rem per esse suum, et esse suum est sempiternum quod non corrumpitur [...].

102. Cum ergo hoc sit ita, dicimus quod res destructibiles [...] sunt ex corporeitate, scilicet ex causa corporea temporali, non ex causa intellectibili aeterna.

88. І божественне знання – не таке, як знання змоглядне чи знання душевне, бо воно творить [усі] знання.

89. Та й божественна сила – понад усяку змоглядну, душевну і природну силу, бо вона – причина всякої сили.

90. Уму властивий «ліатім», бо він є буттям і формою; подібно ж, «ліатім» властивий і душі; і природі властивий «ліатім». А от у першій причині «ліатім» немає, бо вона – лише буття.

91. Отож якщо хтось скаже, що «ліатім» конче має бути, відповімо: її «ліатім» – нескінченність, а її індивідуальність – чисте благо, що проливає всі блага на ум, а за посередництвом ума – на решту речей.

X

92. Всякий ум – сповнений форм; проте серед умів є такі, що містять менш всеосяжні форми, а є такі, що містять більш всеосяжні.

93. Це тому, що ті форми, які є в других, нижчих умах у частковий спосіб, у перших умах є у спосіб всеосяжний; а ті форми, які є в перших умах у всеосяжний спосіб, у других умах є у спосіб частковий.

94. І в перших умах – велика сила, бо вони мають потужнішу єдність, ніж другі, нижчі уми; а в других, нижчих умах – сили слабкі, бо вони мають меншу єдність і більшу множинність.

95. Це тому, що уми, котрі ближче до чистого та істинного єдиного, мають меншу кількість, а більшу силу; а уми, котрі далі від чистого та істинного єдиного, мають більшу кількість і слабшу силу.

96. А оскільки уми, близькі до чистого та істинного єдиного, мають меншу кількість, а більшу силу, то виходить, що форми, котрі походять від перших умів, походять всеосяжним, єднісним походженням.

97. От ми й кажемо коротко, що форми, котрі надходять від перших умів до других, мають слабше походження, але потужніше відокремлення.

98. Тому й стається, що другі уми накидають свій погляд всеосяжній формі, котра є у всеосяжному умі, і розділяють та відокремлюють її, бо можуть прийняти ті форми у їхній істинності та певності лише в той спосіб, у який здатні їх прийняти, тобто через відокремлення та розділення.

99. Подібно ж будь-яка річ приймає те, що понад нею, лише в той спосіб, у який може прийняти, а не в спосіб, у який вона сама прийнята.

XI

100. Всякий ум розуміє віковічні речі, котрі не знищуються і не підлягають часові.

101. Це тому, що, коли ум – завжди нерухомий, то він – причина віковічних речей, котрі не знищуються і не змінюються, ані не підлягають породженню та знищенню. І ум є таким не інакше, як тому, що розуміє річ через власне буття, а його буття – віковічне і незнищенне.

102. А коли так, то кажемо, що речі є знищеними через їхню тілесність, тобто з тілесної, дочасної причини, а не з причини змоглядної й вічної.

XII

103. Primorum omnium quaedam sunt in quibusdam per modum quo licet ut sit unum eorum in alio.

104. Quod est quia in esse sunt vita et intelligentia, et in vita sunt esse et intelligentia, et in intelligentia sunt esse et vita.

105. Verumtamen esse et vita in intelligentia sunt duae «alachili», [id est] intelligentiae, et esse et intelligentia in vita sunt duae vitae, et intelligentia et vita in esse sunt duo esse.

106. Et illud [quidem] non est ita nisi quia unumquodque primorum aut est causa aut causatum. Causatum ergo in causa est per modum causae et causa in causato per modum causati.

107. Et nos [quidem] abbreviamus et dicimus quod res agens in rem per modum causae non est in ea nisi per modum quo est causa eius, sicut sensus in anima per modum animale, et anima in intelligentia per modum intellectibile, et intelligentia in esse per modum essentialem, et esse primum in intelligentia per modum intellectibile, et intelligentia in anima per modum animale, et anima in sensu per modum sensibile.

108. Et redeamus et dicamus quod sensus in anima et intelligentia in causa prima sunt per modos suos, secundum quod ostendimus.

XIII

109. Omnis intelligentia intelligit essentiam suam.

110. Quod est quia intelligens et intellectum sunt simul, cum ergo est intelligentia intelligens et intellectum, tunc procul dubio videt essentiam suam.

111. Et, quando videt essentiam suam, scit quod intelligit, per intelligentiam essentiam suam.

112. Et, quando scit essentiam suam, scit reliquas res quae sunt sub ea, quoniam sunt ex ea.

113. Verumtamen in ea sunt per modum intellectibile. Ergo intelligentia et res intellectae sunt unum.

114. Quod est quia, si res intellectae et intelligentia sunt unum, et intelligentia scit esse suum, tunc procul dubio quando scit essentiam suam, scit reliquas res, et, quando scit reliquas res, scit essentiam suam, quia, quando scit reliquas res, ipsa non scit eas nisi quia sunt intellectae. Ergo intelligentia scit essentiam suam et scit res intellectas simul, sicut ostendimus.

XIV

115. In omni anima res sensibiles sunt per hoc quod est exemplum eis, et res intellectibiles in ea sunt, quia scit eas.

116. Et non facta est ita nisi quia ipsa expansa est inter res intellectibiles quae non moventur et inter res sensibiles quae moventur.

117. Et quia anima sic est, fit quod imprimit res corporeas, quapropter facta est causa corporum et facta est causata ex intelligentia quae est ante eam.

118. Res igitur quae imprimuntur ex anima, sunt in anima per intentionem exempli, scilicet quia res sensibiles exemplificantur secundum exemplum animae, et res quae cadunt supra animam, sunt in anima per modum acquisitum.

119. Cum ergo hoc sit ita, redeamus et dicamus, quod res sensibiles omnes in anima sunt per modum causae, propter quod anima est causa exemplaria.

120. Et intelligo per animam virtutem agentem res sensibiles.

XII

103. З усіх перших [речей] деякі є в деяких [інших] – у той спосіб, у який котрись із них вільно бути в іншій.

104. А саме: в бутті є життя і ум; і в житті є буття і ум; і в умі є буття і життя.

105. І все ж буття та життя в умі – то два «алахілі», тобто уми; і буття та ум у житті – то два життя; і ум та життя в бутті – то два буття.

106. І так є не інакше, як тому, що кожна з перших речей є або причиною, або спричиненим. Отож спричинене є у причині у спосіб причини, і причина у спричиненому – у спосіб спричиненого.

107. От ми й кажемо коротко, що річ, котра діє на [іншу] річ у причиновий спосіб, є у ній не інакше, як у той спосіб, у який вона є її причиною, як-от чуття в душі – в одушевлений спосіб; а душа в умі – в умоглядний спосіб; а ум у бутті – в спосіб сутнісний; і ум у душі – у спосіб одушевлений, і душа в чутті – у спосіб чуттєвий.

108. Отож повторимося і скажемо: чуття є в душі, а ум є в першій причині [кожне] у свій спосіб – як ми й показали.

XIII

109. Всякий ум розуміє свою сутність.

110. Так є тоді, коли суб'єкт і об'єкт [пізнання] є тотожними. А отже, якщо ум є водночас суб'єктом і об'єктом [пізнання], то, без сумніву, бачить власну сутність.

111. А коли бачить свою сутність, то пізнає те, що розуміє власну сутність через ум.

112. А коли пізнає свою сутність, то пізнає і решту речей, котрі попід нею, бо вони – з неї.

113. Проте вони є у ній в умоглядний спосіб, а отже, ум і речі, які розуміються, є одне.

114. Тобто якщо речі, що розуміються, і ум – одне, і ум пізнає свою сутність, то, без сумніву, коли пізнає власну сутність, пізнає і решту речей; а коли пізнає решту речей, пізнає і власну сутність, адже коли він пізнає решту речей, то пізнає їх не інакше, як тому, що вони розуміються. Отже, ум пізнає водночас і власну сутність, і речі, які розуміються, як ми й показали.

XIV

115. У всякій душі чуттєві речі є через те, що вона є їхнім взірцем, а речі умоглядні є в ній, бо вона пізнає їх.

116. І вона постає такою не інакше, як через те, що сама розкинулася між умоглядними речами – нерухомими, і між чуттєвими речами – рухомими.

117. І оскільки душа є такою, то вона відбивається в тілесних речах, бо постає причиною тіл; і постає тим, що спричинив ум, який їй передусь.

118. Отож речі, в яких відбивається душа, є в душі, як у своєму взірці, – бо ж чуттєві речі екземпліфікуються за взірцем душі; а речі, які понад душею, є в душі у набутий спосіб.

119. А коли так, то повторимося і скажемо, що всі чуттєві речі є в душі як у причині через те, що душа – то причина-взірець.

120. І під душею я розумію силу, що учиняє чуттєві речі.

121. Veruntamen virtus efficiens in anima non est materialis, et virtus corporea in anima est spiritualis et virtus imprimens in rebus habentibus dimensiones est sine dimensione.

122. Res autem intellectibiles in anima sunt per modum accidentalem, scilicet quia res intellectibiles quae non dividuntur sunt in anima per modum divisibilem. Ergo res intellectibiles unitae, sunt in anima per modum qui multiplicatur, et res intellectibiles quae non moventur sunt in anima per modum motus.

123. Iam ergo ostensum est quod [...] res intellectibiles et sensibiles sunt in anima veruntamen res sensibiles, corporeae, motae sunt in anima per modum animale, spirituale, unitum, et quod res intellectibiles, unitae, quiescentes, sunt in anima per modum qui multiplicatur secundum motum [...].

XV

124. Omnis sciens qui scit essentiam suam est rediens ad essentiam suam reditione completa.

125. Quod est quia scientia non est nisi actio intellectibilis. Cum ergo scit sciens suam essentiam, tunc redit per operationem suam intellectibilem ad essentiam suam.

126. Et hoc non est ita nisi quoniam sciens et scitum sunt res una, quoniam scientia scientis essentiam suam est ex eo et ad eum: est ex eo quia est sciens et ad eum quia est scitum.

127. Quod est quia propterea quod scientia est scientia scientis, et sciens scit essentiam suam, est eius operatio rediens ad essentiam suam; ergo substantia eius est rediens ad essentiam ipsius iterum.

128. Et non significo per reditionem substantiae ad essentiam suam, nisi quia est stans, fixa per se, non indigens in sui fixatione et sui essentia re alia rigente ipsam, quoniam est substantia simplex, sufficiens per seipsam.

121. Проте дієва сила у душі – не матеріальна; а тілесна сила в душі є духовною; а сила, що відбивається в речах, які мають вимір, є безвимірною.

122. А от умоглядні речі є в душі у спосіб акциденційний, бо будучи неподільними, є в душі подільно. Отож умоглядні речі, що мають єдність, є в душі у спосіб помноження; умоглядні речі, які нерухомі, є в душі у рухомий спосіб.

123. Отож показано, що і умоглядні, і чуттєві речі є в душі. Проте речі чуттєві, тілесні, рухомі є в душі одушевлено, духовно, єднісно; а речі умоглядні, єдині, нерухомі є в душі у спосіб помноження й у рухомий спосіб.

XV

124. Кожен суб'єкт пізнання, який пізнає свою сутність, повертається до своєї сутності повним поверненням.

125. А це тому, що всяке пізнання – не що інше, як умоглядне діяння; отож коли суб'єкт пізнання пізнає свою сутність, то через своє умоглядне діяння повертається до своєї сутності.

126. Так є лише тому, що суб'єкт і об'єкт пізнання є чимось одним, бо пізнання того, хто пізнає власну сутність, походить від нього і повертається до нього: від нього – бо він пізнає; до нього – бо він є пізнаваним.

127. Це тому, що, оскільки пізнання є пізнанням того, хто пізнає, а суб'єкт пізнання пізнає власну сутність, його діяння повертається до його сутності, а отже, його субстанція, знову ж таки, повертається до його сутності.

128. І під поверненням субстанції до своєї сутності маю на увазі не що інше, як те, що вона стоїть, тривка сама по собі, не потребуючи у своїй тривкості й у своїй сутності іншої речі, котра б її утверджувала, бо вона – субстанція проста і самодостатня.